

by książki, którą opracowaliśmy, była pierwszą z serii wydawnictw wydawnictwa Dniestroskiy Dniepr-Muzeum w Buczacz w tym zakresie, a Kłomackiemu Muzeum Czernowca dotychczas ukazało w tej dziedzinie 9.

Andrzej Leliwowski

V. A. Dergačev. VYCHVATINSKIJ MOGILNIK, Wyd. „Štiinca”, Kišinev 1978, 78 ss., il.

Cmentarzysko kultury trypolskiej odkryto w miejscowości Wychwatnicy (rej. Rybnica) nad Dniestrem, datowane na fazę γ II (CII), weszło do literatury archeologicznej w 1949 r., a po badaniach, prowadzonych w latach 1947 (I. G. Rozenfeld), 1952, 1955 i 1959 (T. S. Passek z E. K. Czernysz), uznane zostało za jedno z najważ-

* Jak po przekroczeniu progu tegoż domu do opracowania bibliograficznego, w 1981 r. ukazało się drugie wydanie wspomnianej książki. Zgodnie z informacją zamieszczoną na s. 12, ma to być wydanie „poprawione i uzupełnione”.

Opisał ono fakt ukazania się drugiego wydania tak przygotowanej i poprawionej publikacji bardzo ciekaw, obserwując natomiast powstanie problemów z nią, w szczególności w wydaniu „poprawionym i uzupełnionym” udało się wyliczyć tych publikacji, które by były. Na koniec i tutaj dokonano poprawek i uzupełnień, co zostało przedrukowane poniżej wydania tegoż wydawnictwa, w w tym przypadku trudno jest sprawdzić.

Najbardziej ciekawym jest dodanie do bibliografii w części dotyczącej prehistorycznego górnego brzośca dotychczas przez publikację — Ignacy II pryncypu, 1945. Dodano też jedną pracę, 19. Buczaczanie w bibliografii dotyczącej przedmiotów wojennej historii i archeologii. Nadto, uzupełniono w tym zakresie literaturę, brak jest przez publikację wiodącej publikacji, poświęconych obiektem badania. Z wymienionych przez autorów źródeł poprawiono kilka listy bibliograficznej dotyczącej kopii w Kłomackiemu muzeum, 1951 i w Czernowcu, 1951. W tym uzupełnieniu do tych obiektów. Uzupełniono również listę list poprawiono uzupełniono do listy dotychczas listy, 45, 46, 47, 100, 101, 102. Można by tu wliczyć jeszcze kilka poprawek w tekście, w tym też bardzo ciekawych. Należałoby też uwzględnić kilka powstających błędów wzmiankowanych przebiegów pracy w tymże. Wśród nich można wskazać na stronę nr 1. 100 wzmiankę o pewnych kopii. Także informacja o pewnych wzmiankach książki zawiera na s. 100-101 lista w wykonaniu przypisów obcego rodzaju, które były błędne, nie poprawiono w drugim wydaniu. O tym, że przygotowanie wznowienia publikacji nie przygotowano nawet elementarnej korekty wydania pierwszego, świadczy najpełniej przedrukowanie na s. 100, w treści artykułu Mała w powstaniu kopii Główny Główny w obu wydaniach jest Główny, a na s. 101 Mała w powstaniu kopii artykułu prof. F. J. B. Mollermara z Lidy w obu wydaniach jest Mollermara. Charakterystyczne jest przy tym, że w treści samej kopii Główny Główny, jak też również prof. Mollermara, wymieniane są w książce wzmianki w sposób poprawny. Wskazujemy również na uwagi od Mała wzmiankach w wzmiankach listach.

W tymże celu udało się także krytycznie do zakresu powstających poprawek i uzupełnień. Do wglądu na zakresu zakresu publikacji 1981 Janina Fournier-Berghes udało się wskazać bardzo ciekawego opracowania całego wydania. Bardzo ciekawie pierwszego rodzaju książki powstania lista jej była wzięty poprawnie w tymże oraz przygotowano sobie listy Dniestroskiy Dniepr-Muzeum w Buczacz.

niejszych w ZSRR stanowisk tej kultury¹. Na terenie Mołdawii jest to najlepiej dotąd poznane cmentarzysko². Mimo że T. S. Passek nie ogłosiła całości uzyskanych z niego materiałów i nie przedstawiła ich pełnej analizy³, już pierwsze jej sprawozdania spowodowały, że wyniki wykopalisk słusznie uznano za otwierające nowy etap w poznaniu kultury trypolskiej.

Cmentarzysko usytuowane jest na wysokim brzegu Dniestru, przy wawozię-uroczyisku „Wermitka”, od którego zostało nazwane stanowisko. Po przypadkowym odkryciu jednego grobu, w wyniku podjętych następnie badań wykopaliskowych odsłonięto 62 pochówki; całe cmentarzysko liczyło prawdopodobnie od ok. 150⁴ do ok. 200 grobów⁵. Inwentarz grobowy reprezentowany jest przede wszystkim przez ceramikę w postaci ok. 230 naczyń⁶.

W miarę uzyskiwania nowych materiałów kultury Cucuteni-Trypole z terenu Rumunii i ZSRR powiększa się zainteresowanie wynikami badań cmentarzyska w Wychwatincach. Ponieważ ponad połowa materiałów nie doczekała się dotąd publikacji, W. Dergaczew podjął się opracowania całości. W sygnalizowanej pracy przedstawia nadto klasyfikację i systematykę zabytków oraz ich krótką analizę. Pozwoliła ona na określenie podstawowych cech obrządku pogrzebowego, stosowanego na cmentarzysku. Jest ono dzisiaj płaskie, na powierzchni nie zachowały się żadne oznaczenia grobów. Dawniej część grobów pokrywały bruki kamienne, część — nadbudowane konstrukcje naziemne w postaci kręgów kamiennych, zbliżonych do kromlechów. Wszystkie jamy grobowe posiadały przykrycia z belek drewnianych. Zmarli chowani byli w pozycji skurzonej, w większości (ponad 75% wszystkich pochówków) ułożeni na lewym boku, z rękami zgiętymi w łokciach i z dłońmi przy twarzy (ponad 80%). Przeważa orientacja grobów w kierunku północno-wschodnim (ponad 75%). Na dnie jam, rzadziej na szkieletach, stwierdzono występowanie ochry, węgla i białej kaolinowej gliny. Naczynia gliniane odkryto niemal we wszystkich (z wyjątkiem dwóch) pochówkach w liczbie od 1 do 11 sztuk w grobie. Reprezentowane są one przez naczynia stołowe (ok. 130 egz.) ze świetnie wyszlamowanej gliny, wypalanej na kolor różowy i malowane czarną i czerwona farbą, oraz przez „kuchenne” z gliny z domieszką drobno tłuczonych muszli (ponad 100 egz.), zdobione ornamentem wklęsłym, wykonanym za pomocą odcisków sznura, rzadziej nakłuć lub krótkich nacięć. Autor opracował szczegółową typologię naczyń oraz ornamentyki obu grup surowcowych ceramiki. Podstawę klasyfikacji oparł na charakterystycznych cechach technologicznych, morfologicznych oraz stylistycznych i za pomocą podstawowych metod statystyki matematycznej dokonał wewnętrznej chronologii cmentarzyska. Zastosował tu prosty pięciocyfrowy kod, w którym pierwsza cyfra oznacza rodzaj użytej do wyrobu naczynia gliny, druga — typ formy, trzecia — odmianę formy, czwarta — typ ornamentu i piąta — wariant

¹ Por. m. in. J. Filip, *Enzyklopädisches Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas*, t. 2, Prag 1969, s. 1608; J. G. [urba], *Badania nad neolitem w Mołdawskiej SRR*, „Z otchłani wieków”, R. 33, 1967, s. 258.

² Por. V. I. Markevič, *Pamjatniki epoch neolita i eneolita*, „Archeologičeskaja karta Moldavskoj SSR”, 2. Kišinev 1973, s. 6.

³ W tekście, w nawiasach umieszczono odsyłacze do T. S. Passek, *Rannezemeljedelčeskije (tripolskie) plemena Podnestrovja*, „Materialy i issledovanija po archeologii SSSR” (MIA), t. 84, 1961, s. 5-203 oraz do recenzowanej pracy: pozostałe przeniesiono do przypisów.

⁴ Passek, *op. cit.*, s. 175.

⁵ Dergačev, *Vychvatinskij...*, s. 6.

⁶ T. S. Passek pisze o uzyskaniu na cmentarzysku 230 naczyń (*op. cit.*, s. 162), V. A. Dergačev o 230±3 naczyniach (*op. cit.*, s. 30).

ornamentu⁷. Na podstawie ceramiki malowanej oraz obliczenia ilościowego jej stosunku do „kuchennej” w poszczególnych grobach udało się Dergaczewowi wydzielić cztery horyzonty chronologiczne i określić odpowiadającą im stratygrafię poziomą cmentarzyska. Jego propozycja⁸ stanowi obecnie podstawę typologii ceramiki późnej fazy kultury trypolskiej.

Następnie autor określił miejsce cmentarzyska w stosunku do pozostałych stanowisk późnej fazy kultury trypolskiej w dorzeczu Dniestru⁹, uściślając próbę T. G. Mowszy, szerszej synchronizacji obiektu z innymi zjawiskami tego okresu¹⁰. Analogie materiałów najmłodszego (IV) horyzontu cmentarzyska do naczyń z grobu 2 na cmentarzysku Danku 2 (rej. Kotowski, Mołdawia), datowanego metodą ¹⁴C na 2630±60 lat p.n.e.¹¹, pozwalają na dokładniejsze określenie chronologii stanowiska w Wychwatincach, jak i czasowego jego stosunku do osady Majaki (obw. odeski), dla której uzyskano daty 2390±65 i 2410±100 lat p.n.e.¹².

Wiele miejsca poświęcił autor zagadnieniom społecznym i demograficznym związanym z ludnością użytkującą omawiane cmentarzysko¹³. Wcześniej M. S. Wielikanowa ogłosiła rezultaty analizy antropologicznej zachowanych szczątków kostnych¹⁴.

Kilka uwag należy poświęcić samej metodzie publikacji materiałów z cmentarzyska w Wychwatincach; dla ponad połowy materiałów miała to być ich pierwsza publikacja. Czy jest to jednak publikacja pełnego zespołu uzyskanego po zbadaniu części stanowiska, czy obejmuje ona konieczną w takim wypadku pełną dokumentację z badań wykopaliskowych? Z informacji autora (s. 7-8) wynika, że podstawę pracy stanowiły dane archiwalne w postaci dokumentacji z prac terenowych, źródła przedmiotowe (muzealia) oraz wszystkie poprzednie ich opracowania i publikacje. Autor uściśla i prostuje informacje zawarte w pracach T. S. Passek¹⁵, lecz zainteresowany czytelnik łatwo zauważy przy porównywaniu obu publikacji cały szereg podstawowych różnic. Nie chodzi tu tylko o niedokonaną a konieczną korektę do opracowania T. S. Passek (m. in. całkowity brak odsyłaczy między tekstem a rycinami: ewidentne pomyłki, jak: amforka — ryc. 43:5 z grobu w kwadracie VIIIB, a nie B/VIII; wiórowiec — ryc. 44:1 — z grobu 12, a nie 32 itd., lecz o informacje

⁷ Por. wzorcowe opracowanie: V. Podborsky i in., *Numerický kód moravské malované keramiky*, [w:] *Problemy deskripce v archeologii*, Brno 1977.

⁸ V. O. Derhačov, *Klasifikacija keramiki i vidnosna chronologija pochovań Vychvatynského mohylnyka*, „Archeologija” t. 19: 1976, s. 49-51.

⁹ Zestawienie stanowisk kultury trypolskiej w Mołdawii obejmuje 329 pozycji (Markevič, *op. cit.*, s. 38-150).

¹⁰ Por. T. G. Mowscha, *Lokalgruppen und Chronologie der späten Tripolje Kultur*, Les rapports et les communications de la délégation des archéologues de l'URSS. VIII Congrès international des sciences préhistoriques et protohistoriques (Belgrade, 1971), Moscou 1971, s. 1-12.

¹¹ V. O. Derhačov, *Piznotrypilsky mohylnyky Danku v Moldavii*, „Archeologija”, nr 28: 1978, s. 63.

¹² Por. D. J. Telegin, *O kulturno-territorialnom členenii i periodizacii neolita Ukrainy i Belorussii*, „Sovetskaja Archeologija”, 1971, nr 2, s. 28.

¹³ Aż dziw, że W. M. Masson (*Dinamika razvitija tripolskogo obščestva v svete paleodemografičeskich ocenok*, [w:] *Pervobytnaja archeologija — poiski i nachodki*, Kijów 1980, s. 204-212) nie sięgnął do materiałów z cmentarzysk. Por. Derhačov, *Piznotripilski...*, s. 64-65.

¹⁴ M. S. Velichanova, *Antropologičeskij material Vychvatynskogo mogilnika*, MIA, t. 84, 1961, s. 213-226.

¹⁵ Dergačev, *Vychvatynskij...*, s. 5-7, 14, 21.

ważniejsze. Np. w grobie 2/47 wg Passek (s. 178) znajdowało się 25 egz. narzędzi, a Dergaczew o nich w ogóle nie wspomina; z grobu 28 Passek publikuje fotografię malowanej kulistej amforki (ryc. 41:7), a Dergaczew nie wzmiankuje o ornamentyce naczyń i na rysunku (8:17) nie zaznacza śladów malowania; w grobie 54, z epoki brązu, obok dłoni zmarłego znajdowało się wg Passek dno naczynia (s. 160), tymczasem Dergaczew publikując rysunek dolnej jego części (12:4) pisze (na s. 24) c całym (?)¹⁶ naczyniu i in.

Ponieważ nie jest możliwe, aby opracowanie mogło w pełni zastąpić oryginalne źródła, więc konieczne jest, by ich opisy i zestawienia były jak najbardziej pełne i wiarygodne¹⁷. Tymczasem autor zrezygnował ze szczegółowych opisów poszczególnych zespołów grobowych oraz ich wyposażenia. Co prawda opisy zespołów można znaleźć w publikacji T. S. Passek, ale niestety została przez nią dokładnie opisana tylko wybrana część wyposażenia grobów. Dergaczew natomiast zestawiał rysunki w wszystkich (?) zabytków (szczególną uwagę zwracając na ornamentykę naczyń ze względu na małą podziałkę rycin) oraz zapowiedział (s. 25) wszechstronną analizę całego (podkreślenia JG, AZ) materiału. Założenie to spełnił tylko w stosunku do ceramiki: przedstawiona przez niego analiza zabytków wykonanych z innych surowców nie może być uznana za wystarczającą. Przy omawianiu zabytków krzemienych brak jest ich typologii, zestawień statystycznych, a przede wszystkim szczegółowego opisu, koniecznego przy tak mało informacyjnych rysunkach. Tylko dla „sierpów” — zgodne z przyjętym w archeologii radzieckiej założeniem, że głównym kryterium analizy jest funkcja, a nie morfologia zabytków¹⁸ — przedstawił analizę funkcjonalną, choć sądząc ze schematycznych rycin w grobach występowały też inne narzędzia.

Zastosowany przez Dergaczewa sposób traktowania materiałów nie spełnia niestety postawionego przed nim zadania, „wprowadzenia do obiegu naukowego wszystkich materiałów cmentarzyska” (s. 3). Brak tu zapowiedzianego w Przedmowie opisu materiałów. Czytelnik został skazany na przyjęcie subiektywnej oceny autora, której szczegóły winny być uwzględnione w analizie (a wyróżnił przecież ponad 50 cech! — s. 31); dużą liczbę stwierdzeń nie udokumentowanych w publikacji musi przyjąć bez jakiegokolwiek możliwości ich sprawdzenia. Za przykład nich tu służy analiza jam grobowych i ułożenia zmarłych, ponieważ plan cmentarzyska został przedstawiony na zgeneralizowanym rysunku, z którego umknęło wiele szczegółów z publikacji T. S. Passek¹⁹. Dodać tu należy rezygnację z zamieszczenia planów wszystkich grobów, a innej — poza opisową — nie ma również i w pracy T. S. Passek (prócz fotografii grobów 9, 11, 24a, 24b, 31 oraz nie spełniające wymogów dokumentacji zdjęcia kilku „kromlechów”).

Wszystkie odmiany obrządku pogrzebowego oraz wszelkie rodzaje źródeł archeologicznych omówił autor zwięźle w części poświęconej analizie materiałów. Sposób

¹⁶ Autor prostując błędy w pracach Passek nie zważa na brak korekty we własnej publikacji (np. w przypisie na s. 5: zamiast s. 16 winno być 161). W tym miejscu należy też wyrazić wątpliwość potrzeby umieszczania w monograficznym opracowaniu stanowiska kultury trypskiej materiałów z epoki brązu (Dergaczew, *op. cit.*, s. 23-24, ryc. 12: 3, 4).

¹⁷ W. Hołubowicz, *O metodzie publikacji źródeł archeologicznych*, Wrocław 1959, s. 80.

¹⁸ V. F. Isaenko, *Osnovnye typy kremnevych orudij jużnoj Belorussii*, [w:] *Orudija kamennogo veka*, Kijów 1978, s. 70-89; kryterium to jest jednak niekonsekwentnie stosowane: D. J. Telegin, *K metodike sostavlenija tipologičesko-statističeskoj tablicy izdelij mezo-neolitičeskoj epochi*, tamże, s. 35-57.

¹⁹ Passek, *op. cit.*, rys. 33.

ten zwolnił Dergaczewa z konieczności powtarzania opisu podobnych zjawisk, co rzeczywiście wpłynęło na oszczędność miejsca i ograniczenie pracy do możliwie najmniejszej objętości²⁰. Ale w związku z tym nie można tej pracy uznać za pełną publikację źródłową. Opracowanie materiałowe powinno bezwzględnie zawierać dokumentację obiektów nieruchomych oraz opis materiałowy²¹. Archeologia radziecka dopracowała się przeciw wzorcowego wydawnictwa źródłowego, jakim jest *Svod archeologičeskich istočnikov* w serii „Archeologija SSSR”.

W publikacji Dergaczewa na podkreślenie zasługuje zastosowanie ograniczenia analizy, a także rezygnacja z przytaczania analogii w wypadkach, gdy nie wносиły one nic nowego do zagadnienia chronologii i rozprzestrzeniania się poszczególnych typów²², oraz wprowadzenie do analizy konsekwentnej klasyfikacji zabytków, pozwalającej na uniknięcie — zbędnych w tej części — opisów poszczególnych egzemplarzy wyposażenia grobowego. Praca jest więc jedną z prób przewyciężenia trudności związanych z racjonalnym publikowaniem i analitycznym opracowaniem źródeł archeologicznych, których zasób stale się powiększa. Mimo wieloletniej dyskusji problem ten, również w polskiej literaturze, nie doczekał się dotąd ostatecznego rozwiązania²³.

Jan Gurba, Anna Zakościelna

1. KURHANY. THE PEOPLE OF THE PIT-GRAVE CULTURE IN EASTERN POLAND. Budapest 1975, ss. 148, W. 10, 18 tablic, 1 map.

Praca stanowi monografię kulturową z problematycznym, wypracowanym w tym celu wykładem historycznym. Wskazuje na istnienie i rozwój kultury kurhanowej w południowej Polsce, w szczególności w województwie łódzkim, na podstawie danych z badań terenowych i laboratoryjnych. Autorzy opierają się na danych z badań terenowych i laboratoryjnych, a także na danych z literatury. Praca jest napisana w języku angielskim, zawiera liczne tablice i rysunki. Jest to dzieło naukowe, które przyczyni się do pogłębienia wiedzy o kulturze kurhanowej w Polsce i w Europie Środkowej.

Książka, z problematycznym wykładem historycznym, jest napisana w języku angielskim. Zawiera liczne tablice i rysunki. Jest to dzieło naukowe, które przyczyni się do pogłębienia wiedzy o kulturze kurhanowej w Polsce i w Europie Środkowej.

²⁰ A. Nadolski, A. Abramowicz, T. Poklewski, *Cmentarzysko z XI wieku w Lutomiarsku pod Łodzią*, Acta Archaeologica Universitatis Lodziensis, nr 7, Łódź 1959, s. 22; J. Kmieciński (red.), *Odry. Cmentarzysko kurhanowe z okresu rzymskiego w pow. chojnickim*, Acta Archaeologica Universitatis Lodzianensis, nr 15, Łódź 1968, s. 47.

²¹ *Ogólne wskazówki dotyczące sposobu publikowania prac materiałowych*, Redakcja Wydawnictw Państwowego Muzeum Archeologicznego, Warszawa 1976, s. 2, 3.

²² Por. rec. K. Godłowskiego pracy Kmieciński (red.), *Odry...*, „Sprawozdania Archeologiczne”, t. 22, 1970, s. 494-495.

²³ Por. Hołubowicz, *op. cit.*; *Ogólne wskazówki...*; też rec. K. Przewoźnej opracowania J. Kmieciński, M. Blombergowa, K. Walenta, *Cmentarzysko kurhanowe ze starszego okresu rzymskiego w Węsiarach w pow. kartuskim*, „Pomorania Antiqua”, t. 2, 1968, s. 429.